

Вивчення термінологічної лексики у курсі ділової англійської мови

Проблема вивчення термінологічної лексики студентами немовних вузів була і є актуальною у сучасній методичній науці. Термінологічна лексика необхідна студентам насамперед при читанні спеціальних текстів за фахом у вищому закладі освіти (ВЗО) з метою отримання професійної інформації, для ведення професійно-орієнтованої бесіди або дискусії із зарубіжними фахівцями, а також при написанні анотації, реферату чи повідомлення. Тому викладачу ділової англійської мови необхідно розуміти, які основні властивості термінологічної лексики, як семантизувати її значення у спеціальних текстах, за допомогою яких вправ активізувати її подальше вживання в усному і писемному мовленні. Це і є предметом дослідження даної статті.

Перш ніж перейти до розгляду питання про особливості термінів та способи їх вивчення на заняттях з ділової англійської мови, доречно пояснити, що мається на увазі під визначенням поняття "ділова англійська мова". На думку англійських спеціалістів у цій галузі Л.Джонса і Р.Александера, "Ділова англійська мова не є спеціальною мовою зі спеціальною граматикою – це просто англійська мова, яка вживається у ділових ситуаціях"¹. Дослідники П.Вілберг і М.Льюїс вважають, що "ділова англійська мова є трохи більше, ніж загальна англійська мова у діловому контексті"². Вони наголошують на специфічності навчальних матеріалів, а також на необхідності "поставити потреби студентів у центр курсу ділової англійської мови"³. З таким твердженням погоджуються Т.Хатчінсон і А.Вотерс, які розглядають ділову англійську мову як свого роду "підхід до вивчення мови, що базується на потребах студентів, який бере до уваги причини, чому студенти вивчають цей предмет"⁴.

У цілому погоджуючись з вищеведеними визначеннями і характеристиками терміна "ділова англійська мова", слід зауважити, що у дослідженнях зарубіжних фахівців з цього питання поряд з часто вживаним терміном *Business English* вживаються й інші: *English for Special Purposes*, *Business Communication*. Хоча вищеперелічені поняття тісно переплітаються, вони не тотожні, тому необхідно дати чітке пояснення кожного терміна, щоб уникнути двозначності при їх вживанні, особливо в нормативних документах типу навчальних

програм, робочих планів тощо. На нашу думку, *English for Special Purposes*, або англійська мова для спеціальних цілей – це субмова банкірів, менеджерів, фінансистів і т.д. відповідно до фахової підготовки студентів у ВЗО, тобто це мова за професійним спрямуванням студентів. Для кожної такої субмови є своя термінологія, яка власне й робить її мовою певного фаху.

Другий компонент, *Business Communication*, або ділове спілкування, включає цілий ряд аспектів, такі як ділове листування та розмови по телефону, презентації і ділові зустрічі/пароди, переговори і дебати, аргументування й інтерв'ювання. Курс ділової комунікації висвітлює питання написання резюме та влаштування на роботу, взаємовідносини персоналу всередині компанії та міжкультурні (міжнаціональні) відмінності, вирішення конфліктних ситуацій, анкетування, ряд інших не менш важливих аспектів ділового життя. Як пропонує З.В.Данилова, вивчати ділову комунікацію потрібно у логічному взаємозв'язку: формувати вміння "загальної комунікації"⁵ – слухати й дискутувати, вести полеміку й аргументувати свою думку, і "професійної комунікації" – презентації доповідей або проектів чи ведення переговорів, симуляції ділових зустрічей чи дебатів тощо, які, на думку Л.Бордюк, вважаються "фундаментальними видами ділової активності, які є уособленням бізнесу, мови та культурних традицій нації"⁶. Ці два компоненти і складають інтегрований курс, який має назву "*Business English*", тобто "ділова англійська мова". Тому вважаємо за доцільне окремо розглянути особливості термінологічної лексики та способи її вивчення у двох компонентах ділової англійської мови.

Очевидно, що вивчення термінологічної лексики при викладанні іноземної мови професійного спрямування буде тим успішнішим й ефективнішим, чим краще зроблений вибір іноземномовного фахового матеріалу, який залучається до навчального процесу. Таким базовим матеріалом є, перш за все, тексти фахового спрямування, які вважаються "джерелом для розширення фахового термінологічного словника"⁷, предметом читання та обговорення на заняттях, основою для використання в ситуаціях мовлення, для аудіювання, тобто для цілеспрямованої і продуктивної мовленнєвої діяльності студентів.

¹ Jones Leo and Richard Alexander. *New International Business English. Teacher's Book*. Cambridge: CUP, 1997. – P.7.

² Wilberg Peter and Michael Lewis. *Business English. An Individualised Learning Programme. Teachers' Manual*. Hove: Language Teaching Publications, 1990. – P. 6.

³ *Ibid.*, P. 20.

⁴ Hutchinson Tom and Alan Waters. *English for Specific Purposes. A learning-centred approach*. Cambridge: CUP, 1998. – P. 19.

⁵ Данилова З. В. Практичний курс ділової англійської мови. Навчальний посібник. – Тернопіль: СМП "Астон", 1999. – С. 3.

⁶ Бордюк Л. В. Роль етномовного та культурного компонента у курсі ділової англійської мови // Вісник НУ "Львівська політехніка". – 2000. – №381. – С. 18.

⁷ Лучкіна Л. Ф. Формування фахового словника в майбутніх учителів технічних спеціальностей // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2002. – №3. – С. 104.

Як вважає К.Ф.Кусько, "Текст за фахом – це передусім засіб становлення та розвитку професійної, точніше мовнопрофесійної майстерності"¹. Вдало підібраний оригінальний текст виховує "культуру термінологічного спілкування" студентів, розширює їх "професійно орієнтовану ерудицію"², формує у студентів комунікативну спроможність, необхідну для професійного і ситуативного спілкування в усній та письмовій формах. Власне читання літератури за фахом збагачує термінологічний вокабуляр студентів, що, у свою чергу, дає можливість, за К.Ф.Кусько, "траєсповний термінологічних одиниць в усній чи письмовий текст за фахом"³, тобто будувати невідповідне висловлювання за професійною тематикою, вести документацію тощо. На важливості правильного підбору текстів для задоволення пізнавальних потреб майбутніх спеціалістів наголошує С.К.Фоломкина. На її думку, текст виступає "як основна комунікативна одиниця, якою користується людина в мовленнєвій діяльності"⁴. Деякі дослідники з питань термінології вважають, що саме на основі фахових текстів можна відпрацювати визначення, дефініцію для кожного терміна. Тому важко це погодитись із твердженням, що на кожному занятті необхідно здійснювати читання повних, доступних за складністю і змістом текстів.

Отже викладач ділової іноземної мови повинен вирішити, який текст підібрати для читання на занятті. Очевидно, для "вивчаючого" (за С.Фоломкиною) читання це має бути такий навчальний текст, або текст навчально-наукового підстилю, який, будучи насичений відповідною термінологією, давав би до обговорення, до активного опрацювання на занятті, який, крім своєї корисності, ще був би цікавим і зрозумілим для студентів.

Як свідчить практика, на початковому етапі вивчення англійської мови професійного спрямування студенти більш зацікавлені її продуктивно опрацюють термінологію сучасних текстів науково-популярного стилю, періодичних видань за фахом навчання у ВЗО. Натомість студенти старших курсів, в яких уже сформовано предметно-понятійну базу, які розуміють терміни рідною мовою, опрацюють самостійно термінологію з неадаптованих автентичних текстів наукового стилю. Такий вид "ознайомлювального" або "пошукового" читання необхідний студентам як для підготовки до написання рефератів, доповідей тощо, так і для їх майбутнього професійного росту, поглиблення знань з фаху. Таким чином студент не лише отримує певну суму знань та навичок, але й навчиться самостійно й опера-

тивно використовувати отриману інформацію у повсякденній діяльності.

На користь використання саме науково-популярних текстів на початковому етапі свідчить і та обставина, що такі тексти мають бути зрозумілими і для викладачів іноземної мови, які є передусім спеціалістами з мови, а не з фаху підготовки студентів. Тому коли викладач ділової англійської мови добре розуміє суть викладених у навчальному тексті економічних чи інших проблем, то дискусія чи обговорення прочитаного буде носити предметний характер, студенти будуть посилувати і збагачувати свої знання як з іноземної мови, так і з фаху підготовки у ВЗО.

При такому підході до опрацювання термінології у навчальних текстах буде діяти принцип, згідно з яким "викладач забезпечує мову, а студент забезпечує зміст"⁵. З цього випливає, що викладач іноземної мови, який, за рідким винятком, не є, скажімо, економістом чи менеджером, не буде вчити студентів економічних законів чи категорій, пояснювати економіку чи фінанси англійською мовою, судити про фахову компетентність студентів, про фаховий зміст їх висловлювань. Це – справа спеціалістів певного профілю. Викладач іноземної мови формує і розвиває комунікативну компетенцію студентів з іноземної мови, а не фахову компетенцію з мікро-економіки чи маркетингу, бухгалтерського обліку чи будь-якої іншої дисципліни. Завдання викладача англійської мови – вчити майбутнього спеціаліста у певній галузі головним чином розмовляти іноземною мовою про свій фах, використовуючи різні засоби. Правильно організувавши навчальну діяльність, викладач буде не наповнювати голови студентів науковими термінами, масою інформації, яка швидко застаріває, а розвивати їх мислення, наукову здогадку, інтуїцію, критичний підхід до вміщеної в текстах інформації, спонукати їх до активної, творчої діяльності як при читанні текстів, так і в інших видах мовленнєвого спілкування.

Робота над текстом за фахом починається з подачі та фонетичного опрацювання термінів і термінологічних словосполучень як ізольовано, так і в реченнях при виконанні умовно-мовленнєвих вправ рецептивного і репродуктивного характеру. Такі вправи допоможуть, на думку М.В.Ляховицького, "краще усвідомити правила утворення дериватів і способів конверсії слів", переосмислити вживання "загальноживаних лексичних одиниць, які в новій якості набувають термінологічного значення"⁶, і поступово здогадатися чи зрозуміти значення того чи іншого терміна або термінологічного словосполучення.

¹ Кусько К. Ф. Лінгвістика тексту за фахом // Лінгводидактична організація навчального процесу з іноземних мов у вузі. Колективна монографія. – Львів: "Світ", 1996. – С. 13.

² Баланаєва О. В. Юридичні терміни: формування й актуалізація функціонування в мові спеціаліста // Актуальні проблеми викладання іноземних мов у вищій школі. Збірник наукових праць. Випуск 1. – Донецьк: ДонДУ, 1999. – С. 17.

³ Кусько К. Ф. Лінгвістика тексту за фахом // Лінгводидактична організація навчального процесу з іноземних мов у вузі. Колективна монографія. – Львів: "Світ", 1996. – С. 17.

⁴ Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе. М.: Высшая школа, 1987. – С. 77.

⁵ Wilberg Peter and Michael Lewis. Business English. An Individualized Learning Programme. Teachers' Manual. Hove: Language Teaching Publications, 1990. – P. 8.

⁶ Ляховицький М. В. Методика преподавания иностранных языков. М.: Высшая школа, 1981. – С. 153.

Таблиця 1

Вокабулярна мапа

типи підприємств	<i>private and public companies; joint-stock company; partnership; sole proprietor</i>
люди	<i>shareholder; partner; sole proprietor; salaried manager; managing director; executive director;</i>
діяльність	<i>to raise finance; to bear losses; to run the company; to withdraw money; to compete, to trade; to incur debts; to go bankrupt;</i>
документи	<i>deed of partnership; contract; share; subscription clause; debenture;</i>
фінанси	<i>cash; money; savings; debts; authorized capital; funds; assets; loan; dividend; profit;</i>
органи управління	<i>Stock Exchange; Board of Directors; shareholders' meeting</i>

Таблиця 2

Словотворчі елементи термінів

Префікс	Корінь	Суфікс
un	profit	over
re	employ	able
dis	invest	ment
il	own	er
mis	compete	ship
over	develop	tion
up	cover	at
	approve	ivity
	product	ive
	legal	ed
	use	once
	pay	less
	allow	
	price	
	turn	
	limit	

читанні текстів професійного спрямування, а в підсумку збагатити термінологічний словник студентів. Рекомендується проводити аналіз словотворчих елементів термінів (Таблиця 2).

Для семантизації термінів доцільно застосовувати й інші способи:

- a) пояснення термінів засобами англійської мови: *cash – money in coins or notes, readily acceptable for the settlement of debts; debenture – acknowledgement of indebtedness, esp. a long-term loan taken by a company and repayable at a fixed date*⁴.
- b) підбір термінологічних синонімів: *expenditures – spendings; advanced economies – developed countries; to reduce taxes – to cut taxes; to purchase – to buy; to lay off – to make redundant; revenue – yield*.

Щоб семантизувати термін, встановити цявві зв'язки з іншими термінами, які входять у визначену сукупність термінів, необхідно дати його тлумачення у певному контексті. На необхідності "контекстуального розкриття співзначень термінів з опорою на знання основного значення"¹ при засвоєнні термінологічної лексики наголошував І.М.Берман. Контекст відіграє, як довели термінологи І.С.Квітко, В.М.Лейчик і Г.Г.Кабанцев, "неабияку роль у встановленні семантичної виразності терміна"². Щоб правильно визначити термін певної галузі, що позначає певні реалії тієї ж галузі, необхідно орієнтуватися на спеціальні контексти, зміст яких не повинен виходити за межі досліджуваної галузі.

Отже термін набуває конкретного значення у контексті, а контекст, у свою чергу, допомагає здогадатися про відповідне значення терміна, не вдаючись до його перекладу. "Відповідність контексту", наголошує І.М.Берман, "вказує на правильність семантизації"³ термінологічних одиниць. У відриві від контексту, як вважають деякі дослідники, термінам властива багатогранність і поняттєва складність, у них з'являється "багатозначність і синонімія", навіть експресивна забарвленість. Усі ці чинники додають особливих труднощів студентам при семантизації термінів, з тим щоб згодом правильно вживати їх в актах мовленнєвої діяльності. Наприклад, ізолюваний термін *rate* може мати такі значення: *норма; розмір; ставка; тариф; розцінка; курс; ціна; швидкість(темп); режим; відсоток; частка; коефіцієнт; пропорція; ступінь; розряд; інтенсивність; частота; клас; ранг*. Тому при відриві від контексту важко збагнути конкретне значення терміна. Натомість використання терміна *rate* у термінологічних словосполученнях чи у певному контексті робить його зрозумілим. Тому у студентів не викликає утруднень здогадка про значення термінологічних словосполучень *rate of exchange* (обмінний курс), або *inflation rate* (темпи інфляції).

Для семантизації термінів та розширення термінологічного вокабуляру доцільно визначати похідні терміна. Вищезгаданий термін *rate* як базисний термін є основою для похідних утворень термінологічних словосполучень, а також служить опорним елементом для формування певної тематичної групи термінів і таким чином сприяє побудові семантичних мереж співвіднесених слів. Студенти розширюють свою семантичну мережу термінів за тематичною ознакою фахового тексту. Наприклад, при опрацюванні тексту "Форми ведення бізнесу" можна акумулювати словниковий запас студентів за допомогою так званої "вокабулярної мапи" (Таблиця 1).

Іншим способом семантизації та швидкого запам'ятовування термінологічної лексики є спосіб деривації термінів. Для того щоб розкрити значення термінів при

¹ Берман І. М. Методика обучения английскому языку в языковых вузах. М.: Высшая школа, 1970. – С. 133.

² Квітко І. С., Лейчик В. М., Кабанцев Г. Г. Терминоведческие проблемы редактирования. – Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1986. – С. 63.

³ Берман І. М. Цит. праця. – С. 87.

⁴ The Oxford Dictionary for the Business World. – Oxford: OUP, 1993. – 996p.

- с) підбір антонімічних термінів: *fixed costs – variable costs; liabilities – assets; income – outcome; employer – employee; market value – face value; to withdraw money from an account – to enter a sum to an account.*
- д) порівняння термінів британського та американського варіантів англійської мови: *shareholder – stockholder; shop – store; current account – checking account; managing director – chief executive officer; labour force – workforce.*
- е) переклад (якщо вичерпано інші можливості для семантизації термінів).

Отже є чимало способів для семантизації термінів, розкриття їх значень при читанні спеціальних текстів, щоб у подальшому активізувати їх в усному чи писемному мовленні. Деякі теоретики і практики мови наголошують на необхідності застосування рідної мови для семантизації термінів з метою їх кращого запам'ятовування та свідомого застосування в актах комунікації. Так, у групах з низьким рівнем мовної і мовленнєвої підготовки, в яких лише одне-два практичних занять на тиждень, викладачу важко відійти від традиційної триади минулого століття читання – переклад – механічне заучування напам'ять (застарілих і далеких від реального життя) текстів, які практично переповнені термінами. Проте у групах інтенсивного вивчення англійської мови така схема не спрацьовує, такого просто не може бути. Студенти, як правило, читають тексти в позааудиторний час, а на занятті йде обговорення дискусійних (проблемних, контроверсійних) питань, які висвітлюються в тексті, коментування і критичний аналіз прочитаного, причому постійно йде проєкція на українські реалії, порівняння зарубіжного та українського досвіду ринкових перетворень. Таким чином досягаються "точність, плавність та ефективність"¹ вживання термінологічної лексики в актах усної чи писемної комунікації.

Як уже зазначалось, курс ділової англійської мови (*Business English*) включає в себе, крім курсу англійської мови професійного спрямування (*English for Special Purposes*), ще й курс ділової комунікації (*Business Communication*), який у Тернопільській академії народного господарства (ТАНГ) має назву "Комунікації в бізнесі".

Дисципліна "Комунікації в бізнесі" в Інституті міжнародного бізнесу і менеджменту (ІМБН) ТАНГ читається окремим предметом (паралельно з англійською мовою професійного спрямування) на II-IV курсах українсько-нідерландського факультету в обсязі 288 годин практичних занять. Заняття проводять викладачі ІМБН та зарубіжні фахівці включно англійською мовою, тому переклад на рідну мову не використовується. Така стратегія викладання ставить свої вимоги до оволодіння термінологією з кожного аспекту ділової комунікації. Студенти усвідомлюють, що без знання, розуміння та адекватного вживання термінів буде проблематично зрозуміти лист чи дати на нього відповідь,

підготувати доповідь на конференцію чи взяти участь у дискусії. Тому терміни вивчаються не заради термінів, вони є не стільки метою, скільки засобом для успішної мовленнєвої діяльності студентів, яким би аспектом ділової комунікації вони не оволодівали.

Практично методика опрацювання та засвоєння термінів у курсі *Business Communication* не відрізняється від тієї, що описана при вивченні англійської мови професійного спрямування, і йде за такою схемою:

- усна презентація термінів, їх семантизація, "поєднуваність з іншими словами/термінами"², способи деривації, приклади вживання у певних зразках;
- виконання вправ із застосуванням, як правило, комп'ютера, графічних опор тощо: заповнення пропусків у тексті, підбір визначень термінів з кількох варіантів, завершення речень, зіставлення термінів та їх дефініцій, визначення одного зайвого слова та ін.;
- моделювання мовленнєвих ситуацій з реального життя, під час програвання яких студенти автоматизують вживання певного терміна у конкретній ситуації спілкування;
- написання ділових документів з метою закріплення термінології у писемному мовленні.

Особливістю вивчення термінологічної лексики в курсі "Комунікації в бізнесі" є те, що текстами для опрацювання термінологічної лексики, а отже і джерелом поповнення термінологічного запасу студентів є автентичні матеріали у формі ділових листів, контрактів, угод, декларацій, рекламних проспектів, протоколів ділових зустрічей, прайв-листів компанії тощо.

Отже термінологія пронизує весь курс ділової англійської мови, і завдання викладача – знайти такі форми і методи її подачі та опрацювання, які б зробили цей процес цікавим і бажаним для студента. Перш за все – це використання сучасних інформаційних технологій, інтерактивних методів і прийомів навчання, які сприятимуть тому, щоб навчити студентів "чітко формулювати і висловлювати свою позицію, спілкуватися, дискутувати, сприймати й оцінювати інформацію"³, тобто активно вживати термінологічну лексику у будь-яких видах мовленнєвої діяльності. Не менш важливим для ефективного засвоєння термінології є створення викладачем творчої, ділової, дружньої і доброзичливої робочої обстановки на занятті, коли студент працює з творчою паснагою, з вогином, коли всі його дії є вмотивованими і підпорядкованими головному – досягти позитивного результату, показати і проявити себе, розкрити свій фаховий і мовленнєвий потенціал, отримати моральне й емоційне задоволення від успішно вирішених проблем, які ставляться чи моделюються на заняттях з ділової англійської мови. Так сформується критичне мислення і професійне мовлення студента, зросте його компетентність і професіоналізм.

Ю.О.Семечук (Тернопіль)

¹ Brieger Nick. Teaching Business English Handbook. – York: York Associates Publications, 1997. – P. 39-41.

² Берман И. М. Методика обучения английскому языку в неязыковых вузах. М.: Высшая школа, 1970. – С. 67.

³ Іванова І. Метод конкретних ситуацій ("Кейс-стаді") у формуванні професійних менеджерів // Вісник КНТЕУ. -2001. -№1. -С 112.